

Отримано: 19 травня 2021 р.

Прорецензовано: 30 травня 2021 р.

Прийнято до друку: 02 червня 2021 р.

e-mail: nataliya.mamontova@oa.edu.ua

tetiana.korniichuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-21(49)-115-119

Мамонтова Н. А., Корнійчук Т. С. Особливості обліку дебіторської заборгованості за національними і міжнародними стандартами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. № 21(49). С. 115–119.

УДК: 657.01

JEL-класифікація: H30, M40, M41

ORCID-ідентифікатор: orcid.org/0000-0002-2477-6335

Мамонтова Наталія Анатоліївна,

*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»*

Корнійчук Тетяна Сергіївна,

студентка Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ І МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

У статті висвітлено особливості обліку дебіторської заборгованості на підприємстві на основі порівняння національних та міжнародних стандартів його ведення. Автори визначили концептуальні проблеми в обліку дебіторської заборгованості та чітко окреслили відмінності між національними стандартами ведення обліку та міжнародними. Надано роз'яснення щодо відмінностей у самих стандартах як основоположних нормативних документах, що регулюють відображення дебіторської заборгованості в обліку. Також відображено досвід зарубіжних країн, зокрема США, щодо особливостей обліку дебіторських боргів. Окремо визначено поняття безнадійної дебіторської заборгованості та її відображення в національних та міжнародних стандартах. Важлива роль відводиться класифікації дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку та складання звітності. Автори виділили можливі загрози в разі недотримання норм класифікації дебіторської заборгованості та ризики для фінансової стійкості підприємств.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, міжнародні стандарти фінансової звітності, національні стандарти фінансової звітності.

Мамонтова Наталья Анатольевна,

*доктор экономических наук, профессор кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острожская академия»*

Корнійчук Татьяна Сергеевна,

студентка Национального университета «Острожская академия»

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПО НАЦИОНАЛЬНЫМ И МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ

В статье освещены особенности учета дебиторской задолженности на предприятии на основе сравнения национальных и международных стандартов его ведения. Авторы определили концептуальные проблемы в учете дебиторской задолженности и четко обозначили различия между национальными стандартами ведения учета и международными. Даны разъяснения по различиях в самых стандартах как основных нормативных документах, регулирующих отражения дебиторской задолженности в учете. Также отражено опыт зарубежных стран, в частности США, об особенностях учета дебиторских долгов. Отдельно определено понятие безнадежной дебиторской задолженности и ее отражение в национальных и международных стандартах. Важная роль отводится классификации дебиторской задолженности для целей бухгалтерского учета и составления отчетности. Авторы выделили возможные угрозы в случае несоблюдения норм классификации дебиторской задолженности и риски для финансовой устойчивости предприятий.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, международные стандарты финансовой отчетности, национальные стандарты финансовой отчетности.

Nataliya Mamontova,*Professor in economics, Professor Department of Finance, Accounting and Audit National University of Ostroh Academy***Tetyana Korniychuk,***Student of the National University of Ostroh Academy*

FEATURES OF ACCOUNTING RECEIVABLES ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

The article highlights the features of accounting receivables at the enterprise based on a comparison of national and international standards. The authors identified conceptual problems in accounting receivables and clearly outlined the differences between national and international accounting standards. An explanation of the differences in the standards themselves as the basic regulations governing the reflection of receivables in accounting. The experience of foreign countries, in particular the United States, on the peculiarities of accounting receivables is also reflected. The concept of bad receivables and its reflection in national and international standards is defined separately. An important role is played by the classification of receivables for accounting and reporting purposes. The authors identified possible threats in case of non-compliance with the rules of classification of receivables and risks to the financial stability of enterprises.

An important place in the article belongs to the question of the relationship between the concepts of bad receivables and receivables to be written off, i.e. the statute of limitations has expired. It should be noted that International Financial Reporting Standards do not have an interpretation of the concept of "Accounts receivable", as defined in the Ukrainian accounting legislation. This becomes a contradictory point in the preparation of financial statements according to international standards. That is why the authors propose to apply a specific classification of receivables depending on the maturity in order to simplify the preparation of financial statements. Also the accrual of the provision for doubtful debts and the choice of the method of its calculation in accordance with national provisions (standards) of accounting and financial reporting is important. Proper and timely calculation of the doubtful debts provision gives companies the opportunity to reduce the base of income tax. Most Ukrainian companies choose the "absolute amount" method, which is a simpler and more realistic option if there are not many overdue debts. The authors also suggest options for improving the accounting of receivables in accordance with national and international standards.

Key words: *receivables, bad receivables, international financial reporting standards, national financial reporting standards.*

Постановка проблеми. Питанню обліку та аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві було приділено багато уваги як зі сторони українських учених, так і в закордонній літературі. Не менш актуальним залишається поняття класифікації дебіторської заборгованості з метою уникнення труднощів її погашення.

Загалом, дебіторська заборгованість класифікується в залежності від терміну погашення та поділяється на поточну та довгострокову. Облік довгострокової дебіторської заборгованості, термін погашення якої складає більше 12 місяців з дати виникнення, зводиться до того, що така заборгованість вкінці кожного року має бути дисконтована. Суперечності існують лише щодо визначення ставки дисконтування, за базу в більшості випадків береться облікова ставка НБУ.

Щодо обліку поточної дебіторської заборгованості, то він полягає у правильній класифікації таких боргів. Відповідно до НП(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість» поточна дебіторська заборгованість може класифікуватися за терміном непогашення на сумнівну та безнадійну. З метою уникнення суперечностей в обліку дебіторської заборгованості варто прописати моменти її класифікації для кожного конкретного підприємства в обліковій політиці. Найбільш важливим питанням є спосіб нарахування резерву сумнівних боргів на прострочену заборгованість. Згідно з національними стандартами резерв сумнівних боргів підприємство може нараховувати одним із двох методів: абсолютної суми та коефіцієнтний. Іншими поняттями та категоріями визначається облік дебіторської заборгованості за міжнародними стандартами, де не передбачено методів нарахування резерву сумнівних боргів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню обліку дебіторської заборгованості на підприємстві, її класифікації та відображенню у звітності було присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких можна виділити М. Д. Білика, Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, В. І. Єфіменка, В. В. Сопко, Е. Є. Хендріксена, М. Ф. Ван Бреда та ін.

Мета та завдання дослідження: визначити теоретичні особливості обліку та аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві відповідно до національних та міжнародних стандартів та надати пропозиції щодо шляхів покращення такого обліку.

Виклад основного матеріалу. Дебіторська заборгованість – це частина в активах підприємства, що відображає суму боргів підприємству на певну дату. Облік дебіторської заборгованості в Україні ведеться відповідно НП(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Для фіксування господарських операцій з обліку дебіторської заборгованості застосовують робочий план рахунків, де борги дебіторів ведуться на рахунках 3 класу.

В міжнародній системі окремого стандарту присвяченого обліку такої статті, як дебіторська заборгованість, немає. Натомість облік цього активу регулюють МСБО (IAS) 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», МСБО (IAS) 32 «Фінансові інструменти: подання», МСФЗ (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [4].

Згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» позика і дебіторська заборгованість – це виробничі фінансові активи з фіксованими або визначеними в процесі діяльності платежами, які не котируються на активному ринку, за винятком:

- активів, які підприємство планує продати негайно або найближчим часом, що мають бути класифіковані як призначені для торгівлі, а також активи, які підприємство при первинному визнанні класифікує як «відображені в обліку за справедливою вартістю через прибуток або збиток»;
- активів, класифікованих підприємством при первісному визнанні як «призначені для продажу»;
- активів, за якими власник може не компенсувати значну частку своїх інвестицій, за винятком випадків, коли це відбувається через погіршення кредитоспроможності.

У національній системі обліку дебіторська заборгованість за видами рахунків оцінюється та відображається за чистою вартістю реалізації, тобто у сумі грошей, які реально можна отримати в результаті її погашення [5].

Чиста вартість реалізації визначається як суму коштів, що підприємство очікує отримати в результаті погашення таких боргів. Як правило, чиста вартість реалізації відрізняється від тієї вартості, яку сплачує дебітор.

В США, наприклад, як і в більшості країн, які застосовують міжнародні стандарти обліку та звітності, саме чиста вартість реалізації обраховується шляхом сумування всього обсягу боргів за вирахування безнадійної дебіторської заборгованості. Така оцінка може бути здійснена двома шляхами:

- по-перше, здійснюється комплексна оцінка безнадійної дебіторської заборгованості;
- по-друге, може оцінюватись можливість повернення товарів.

Саме тому класифікація дебіторської заборгованості, визначення її вартості та можливість списання мають важливе значення для підприємства при здійсненні господарської діяльності.

За міжнародною системою обліку, будь-який невиробничий фінансовий актив із фіксованими або розрахунковими платежами (зокрема позикові активи, торгова дебіторська заборгованість, інвестиції в боргові інструменти та депозити в банках) потенційно можуть відповідати визначенню позики та дебіторської заборгованості. Проте фінансовий актив, що котирується на активному ринку (наприклад, борговий інструмент, що котирується), не відповідає вимогам для класифікації як «позика або дебіторська заборгованість». Фінансові активи, які не відповідають визначенню «позика та дебіторська заборгованість», можна класифікувати як «інвестиції, утримувані до погашення» чи як інші зазначені нижче категорії класифікації, звичайно, якщо вони задовольняють умовам будь-якої з категорій такої класифікації.

З метою вимірювання фінансового активу після первісного визнання фінансові активи в МСБО 39 класифікуються за такими чотирма категоріями: фінансові активи, враховані за справедливою вартістю через прибуток або збиток; інвестиції, утримувані до погашення; позики та дебіторська заборгованість; фінансові активи, наявні для продажу. У національних стандартах бухгалтерського обліку не надано чіткого роз'яснення щодо того, які саме активи можуть набувати форми дебіторської заборгованості, як це зазначено в МСБО 39.

Відповідно до визначеного стандарту пропонуємо взяти до уваги таку класифікацію дебіторської заборгованості:

- на 36 рахунку «Розрахунки з покупцями та замовниками» буде обліковуватись заборгованість за товари, роботи та послуги, тобто торговельна заборгованість;
- на рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами» можна обліковувати іншу дебіторську заборгованість в залежності від способів її виникнення.
- сума резерву сумнівних боргів обліковується на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів».

Крім того, дебіторський борг може проявитися в балансі як результат виникнення дебетових сальдо на рахунках 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» та 68 «Розрахунки за іншими операціями» [3].

Щодо відмінностей в обліку дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами, то слід виділити такі:

- поняття «дебіторська заборгованість» у НП(с)БО 10 трактується як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, а в міжнародних стандартах взагалі немає окремого визначення дебіторської заборгованості;

– визнання дебіторської заборгованості в українському законодавстві можливе тоді, коли сума цих боргів відома та існує можливість отримання економічних вигод, а в міжнародній практиці визнання відбувається при укладенні договорів за кожним фінансовим інструментом;

– за національними стандартами на прострочену дебіторську заборгованість нараховується резерв сумнівних боргів за одним з двох методів (абсолютної величини прострочених боргів чи за методом коефіцієнтів), тоді як у міжнародній практиці такого поняття не існує;

– в Україні дебіторська заборгованість у звітності відображається за чистою вартістю реалізації, а за міжнародними стандартами – за сумою сумнівних боргів.

Основні результати дослідження. Досить мінливим в обліку дебіторської заборгованості є момент визнання заборгованості сумнівною та безнадійною.

Сумнівною є поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість щодо її погашення боржником. Така заборгованість може виникнути, якщо відзначаються значні фінансові труднощі емітента або боржника, чи невиконання договору (порушення строків оплати), чи можливість банкрутства або іншого роду фінансової реорганізації контрагента. Причинами віднесення дебіторської заборгованості до складу сумнівної можуть також стати негативні зміни платіжного статусу контрагента, національні або місцеві економічні умови (наприклад, збільшення рівня безробіття) та ін.

Проблемним моментом для українських підприємств є несвочасне списання безнадійної заборгованості та накопичення боргів. Основні непорозуміння виникають під час формування резерву сумнівних боргів і списання безнадійної заборгованості на витрати. Згідно з податковим законодавством безнадійна заборгованість – це заборгованість, що відповідає таким ознакам:

– строк позовної давності за визначеними дебіторськими боргами вже минув;

– наявна прострочена заборгованість та немає достатнього забезпечення щодо її повернення (майна чи інших активів);

– наявна заборгованість боржника, якого оголошено банкрутом.

На відміну від заборгованості за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності, стосовно якої не потрібно жодних підтверджень зі сторони платника податку на прибуток, безнадійність дебіторської заборгованості у вищезгаданих випадках необхідно довести.

Оскільки у системі національних та міжнародних стандартів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності існують суперечності, особливо з приводу нарахування резерву сумнівних боргів та визнання такої заборгованості безнадійною, слід запропонувати основні кроки покращення такого обліку.

По-перше, підприємствам, особливо великим та середнім, слід чітко прописати в обліковій політиці метод нарахування резерву сумнівних боргів та дотримуватись вимог, що фіксують наявність факту віднесення боргів дебіторів до сумнівних.

По-друге, необхідно також навести в обліковій політиці класифікацію дебіторської заборгованості за термінами непогашення. Це може бути прострочення за виплатами більше як на 30 днів чи інший термін, сприятливий для підприємства та його дебіторів.

По-третє, автоматизувати процес нарахування резерву сумнівних боргів, використовуючи конкретні інформаційні системи в сфері бухгалтерського обліку, що спростить процес контролю за такими боргами.

По-четверте, організувати злагоджений управлінський облік для контролю за виникненням та сплатою дебіторської заборгованості.

Висновки. Проаналізувавши ведення обліку за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, було виявлено ряд відмінностей, основними з яких є відсутність в міжнародній практиці єдиного стандарту, що відображав різні аспекти класифікації та визнання боргів такого виду. Це, власне, і стало основним протиріччям у питаннях класифікації, визнання та списання дебіторської заборгованості в національному та міжнародному обліковому просторі.

Не менш суперечливим стало питання вартості, за якою, власне, така заборгованість має бути відображена у фінансовій звітності. В українському законодавстві такою вартістю є чиста вартість реалізації, а в міжнародній практиці мають бути враховані знижки та можливість повернення товарів. Основоположним фактором, який впливає на процес управління дебіторською заборгованістю, є нормативна база, яка регламентує як облік, так і аудит. Дослідження показало, що законотворці не сприяють тому, щоб допомогти обліковцю найефективніше налагодити обліковий процес, тобто вони жодним чином не стимулюють бухгалтерів, створюючи сприятливі умови. Це стосується і регулювання договірних відносин, а найголовніше – процесу створення резерву сумнівних боргів під дебіторську заборгованість.

Порівняльний аналіз міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку, а також Податкового кодексу України щодо обліку дебіторської заборгованості дав змогу встановити правильну та еконо-

мічно доцільну класифікацію цієї заборгованості. Розкрито принцип превалювання сутності над формою на прикладі запропонованої класифікації. Аналіз законодавства, праць вчених та національних стандартів обліку дає змогу дійти висновку про те, що у вітчизняній практиці немає чіткої межі між поняттями сумнівної та безнадійної заборгованості. В цьому контексті запропоновано запозичити визначення сумнівного боргу із МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а безнадійної заборгованості – із Податкового кодексу України. Така конкретизація понять сприятиме більш обґрунтованому та точному розрахунку резерву сумнівних боргів, що є важливою складовою підготовки звітності високого ступеня достовірності.

Література:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Положення від 08.10.1999 № 237, поточна редакція від 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 19.04.2021).
Natsionalne polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 10 «Debitorska zaborgovanist»: Polozhennya vid 08.10.1999 # 237, potochna redaktsiya vid 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (data zvernennya: 19.04.2021).
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, № 291 від 30.11.1999 р., поточна редакція від 03.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
Instruktsiya pro zastosuvannya Planu rahunkiv buhgalterskogo obliku aktiviv, kapitalu, zovov'yazan i gospodarskikh operatsiy pidpriemstv i organizatsiy, # 291 vid 30.11.1999 r., potochna redaktsiya vId 03.11.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (data zvernennya: 25.03.2021).
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Положення від 08.10.1999 № 237, поточна редакція від 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 19.04.2021).
Natsionalne polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 12 «Finansovi Investitsiyi»: Polozhennya vid 08.10.1999 # 237, potochna redaktsiya vid 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (data zvernennya: 19.04.2021).
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання»: Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 № 929_013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (дата звернення: 27.03.2021).
Mizhnarodniy standart buhgalterskogo obliku 32 «Finansovi Instrumenti: podannya»: Standart, Mizhnarodniy dokument vId 01.01.2012 # 929_013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text (data zvernennya: 27.03.2021).
5. Міжнародні стандарти фінансової звітності – 2009 / пер. з англ.; за ред. С. Ф. Голова. Київ : ФПБАУ, 2009. 1608 с.
Mizhnarodni standarti finansovoYi zvltnosti – 2009; per. z angl.; za red. S.F. Golova. K.: FPBAU, 2009. 1608 s.
6. Сумнівна, безнадійна заборгованість. Облік та списання : навч.-метод. матеріали / укл.: Науковометодичний відділ. Козин : ЦПН ДПА України, 2008.
Sumnivna, beznadiyna zaborgovanist. Oblik ta spisannya: [navch.-metod. materlali]; ukl.: Naukovometodichniy viddil. – Kozin: TsPN DPA UkraYini, 2008, berezen.
7. Зубрицька І. Резерв сумнівних боргів – як його показати в балансі. *Дебет-Кредит*. 2009. № 4. С. 12–17.
Zubritska, I. Rezerv sumnivnih borgiv – yak yogo pokazati v balansi. *Debet-Kredit*. 2009. # 4. S. 12–17.
8. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 12. С. 12–18.
Matitsina, N. Osnovni zasady reguluyuvannya rozrahunkovih vidnosin cherez upravlinnya debitorskoyu zaborgovanistyu. *Buhgalterskiy oblik i audit*. 2009. # 12. S. 12–18.